

Η ΚΑΤΑΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΟΛΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ,

Καθηγητής Ποινικού Δικαίου, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

*Με το άρθρο αυτό επιχειρείται μια απομυθοποίηση της λειτουργικότητας της Ποινικής καταστολής σ' όλα τα επίπεδα, αναφορικά με την **καταχρηστική** και από "**κεκτημένη ταχύτητα**" ασκούμενη ποινική καταστολή και προτείνεται η πλήρης **απο-εγκληματοποίηση** των αξιόποινων **σήμερα πράξεων**, τουλάχιστον στους αντίστοιχους χώρους των ειδικών ποινικών νόμων και του "ιδεολογικού ποινικού δικαίου", καθώς και η **ανασθεώρηση** και **ανοδιτύπωση** του ποινικού μας **κώδικα** σε ένα ενιαίο ορολογικά, γλωσσικά και εννοιολογικά κείμενο.*

Ι. Θα ξεκινήσω με μια υπόθεση εργασίας, που παράλληλα οριοθετεί και προσδιορίζει τους στόχους των επιστημονικών προτάσεων που θα ακολουθήσουν. Η εξουσία, κάθε εξουσία, συνεπάγεται **καταπίεση**.¹ Και η κρατική συνεπώς εξουσία, ως επιβολή της θέλησης ανθρώπων επί άλλων,² συνιστά **μορφή καταπίεσης**. Η καταπίεση αυτή εκδηλώνεται τόσο σε ιδεολογικό επίπεδο — δηλαδή στο αφηρημένο επίπεδο των κανόνων δικαίου που οριοθετούν την ελεύθερη δραστηριότητα τους — όσο και σε ψυχολογικό επίπεδο, όταν απειλείται η εφαρμογή των νόμων σε συγκεκριμένη περίπτωση μέσω του δικαστικού ή διοικητικού μηχανισμού, και σε ακραία περίπτωση και σε υλικό καθαρά επίπεδο με την αναγκαστική — δικαστική και διοικητική — εκτέλεση³

Όπου λοιπόν υπάρχει και εφόσον υπάρχει κρατική εξουσία, η συνακόλουθη ύπαρξη καταπίεσης είναι δεδομένη. Η γνώση, η βούληση και η πράξη των ανθρώπων, που αντιστοιχούν στο ιδεολογικό, το ψυχολογικό και το καθαρά υλικό επίπεδο,⁴ ποδηγετούνται από την εκάστοτε κρατική εξουσία μέσα από τους μηχανισμούς του δικαίου που αποτελεί το κυριότερο εργαλείο επιβολής της⁵. Στο μέτρο που υπάρχει **ως δυνατότητα** στα κατιδιαν άτομα της κοινωνίας πεδίο ελεύθερης σκέψης, βούλησης και πράξης, η ποδηγήτησή τους αυτή από την κρατική εξουσία συνιστά ασφαλώς καταπίεση.

Η ποινική καταστολή, ως επιμέρους μηχανισμός του όλου δικαιοκτικού μηχανισμού, είναι το ισχυρότερο εργαλείο επιβολής της κρατικής εξουσίας,⁶ αφού η μέσω αυτής πραγματοποιούμενη καταπίεση στην υλική της κατάληξη έχει την πιο επώδυνη για το άτομο μορφή. Εφόσον τώρα παίρνουμε ως δεδομένη την ύπαρξη της κρατικής εξουσίας στις γνωστές μορφές της οργανωμένης κοινωνικής διαβίωσης, αλλά και στις άμεσα προβλέψιμες εξελίξεις της, η συνακόλουθη εμφάνιση της ποινικής καταστολής θα είναι και αυτή αναπόφευκτη. Δεν μπορού-

με λοιπόν να κινηθούμε με στόχο την επιθυμητή ίσως ολοκληρωτική κατάργηση της ποινικής καταστολής, εφόσον η έρευνά μας αναφέρεται σε υπαρκτές μορφές ή σε άμεσα προβλέψιμες εξελίξεις της οργανωμένης κοινωνικής ζωής.

Το πρόβλημά μας στη ρεαλιστική αυτή έρευνα δεν είναι συνεπώς η κατάργηση (που και αυτή βέβαια έχει απασχολήσει ρομαντικές θεωρήσεις στην εποχή μας),⁷ αλλά η περιστολή, ο περιορισμός και η εκλογίκευση της ποινικής καταστολής, η οποία αντί της αναμενόμενης συρρίκνωσης γνωρίζει στις μέρες μας ιδιαίτερη άνθηση⁸. Γιατί όμως «αναμενόμενης συρρίκνωσης»; Διότι στο μέτρο που η ατομική ελευθερία αλλά και η κοινωνική απελευθέρωση προχωρούν **θετικά** σε βάρος της κρατικής εξουσίας — και αυτό αποτελεί γενικά ιστορική διαπίστωση εμφανή και από την απλή παρατήρηση — η ποινική καταστολή, όπως και κάθε άλλη μορφή καταπίεσης, θα έπρεπε λογικά να υποχωρεί.

Αυτό ωστόσο δεν συμβαίνει. Αντίθετα, η διόγκωση της ποινικής καταστολής αποτελεί τη μόνιμη ανησυχία των σύγχρονων ποινικολόγων και εγκληματολόγων σε διεθνή κλίμακα⁹. Εδώ φαίνεται να επιβεβαιώνεται η υπόθεση ορισμένων ψυχολόγων ότι στον κόσμο των έμβιων όντων η βία, ως ζωική εκδήλωση, αυξάνεται όσο αυξάνεται ο βαθμός ανάπτυξης του ζωντανού οργανισμού¹⁰. Ωστόσο, αν αυτό αληθεύει, είναι φανερό από την άλλη πλευρά πως όσο τελειότερος είναι ένας οργανισμός, τόσο μεγαλώνει η δυνατότητα αυτοελέγχου και αυτοπεριορισμού του¹¹. Αντίστοιχα λοιπόν και στην οργανωμένη κοινωνία η προϊούσα τεχνολογική εξέλιξη — σε πείσμα της εξέλιξης των πολιτικών ιδεών — φαίνεται να οδηγεί σε **επέκταση** της κοινωνικής καταπίεσης¹². Ενώ δηλαδή η πολιτισμική και πολιτική εξέλιξη του ανθρώπου σε γενική κλίμακα συνεπάγεται περισσότερο απελευθερωμένες σχετικά με το παρελθόν μορφές ατομικής και συλλογικής διαβίωσης, η ποινική καταστολή ως συνολική «μάζα καταπίεσης» αυξάνεται, αν και, επηρεασμένη ασφαλώς από τις θετικές πολιτισμικές και πολιτικές εξελίξεις, εμφανίζεται οπωσδήποτε πιο εξανθρωπισμένη, δηλαδή πιο ελεγχόμενη. Ποιοτικά λοιπόν η ποινική καταπίεση «εκλεπτύνεται», ενώ ποσοτικά μεγεθύνεται. Στο μέτρο όμως που η ποσότητα δημιουργεί κάποτε τη δική της ποιότητα¹³, η ανησυχία των θεωρητικών για τη διαφαινόμενη από την ποσοτική αύξηση της ποινικής καταστολής δυσμενή εξέλιξη της ποιότητας ζωής του σύγχρονου ανθρώπου είναι νομίζω δικαιολογημένη¹⁴.

Στο σημείο αυτό ακούγεται βέβαια μια εύκολη και λογικοφανής δικαιολογία για την ποσοτική αύξηση της ποινικής καταστολής: η αντίστοιχη αύξηση της εγκληματικότητας! Οι πιο συντηρητικοί μάλιστα δεν διστάζουν να αποδώσουν την αύξηση της εγκληματικότητας στην ποιοτική «εκλέπτυνση» (στην πιο εξανθρωπισμένη εμφάνιση) της ποι-

νικής καταστολής. Αυτό ωστόσο αποτελεί λάθος. Είναι βεβαιωμένο — και στατιστικά ασφαλώς αυτονόητο — πως και η ίδια η ποινική καταστολή δημιουργεί εγκληματικότητα¹⁵! Δεν είναι μόνο η διόγκωση της εγκληματικότητας που μπορεί να αυξάνει την ποινική καταστολή (ως αντίδραση σ' αυτήν), αλλά και η διόγκωση της ποινικής καταστολής που αυξάνει την εγκληματικότητα στο μέτρο που η δεύτερη **ορίζεται** νομικά μέσα από την πρώτη¹⁶.

Έτσι, ενώ από τη μια πλευρά η ποινική καταστολή ασκείται για να περιορίσει το έγκλημα, από την άλλη μοιραία το αυξάνει! Η διαλεκτική αυτή σύλληψη της ποινικής καταστολής μας οδηγεί στον πυρήνα του προβλήματος: Η ίδια η ύπαρξη της εξουσίας αποτελεί μια πηγή εγκληματικότητας. Στο μέτρο που η ύπαρξη αυτή είναι δεδομένη, όπως ειπώθηκε κιόλας, δεδομένη αποβαίνει και η ύπαρξη της εγκληματικότητας. Όστε λοιπόν σε τελευταία ανάλυση το πρόβλημα δεν είναι πώς θα μειώσουμε την εγκληματικότητα με την ποινική καταστολή (αφού κάτι τέτοιο οδηγεί σε «φαύλο κύκλο»), αλλά πώς θα **αυτοπεριοριστεί** η κρατική εξουσία, και άρα πώς θα συρρικνωθεί η κατασταλτική της λειτουργία χωρίς να ανακοπεί η τεχνολογική εξέλιξη (που όπως είδαμε φαίνεται να συμπορεύεται με την αύξηση της εξουσίας) και χωρίς βέβαια να τεθούν σε κίνδυνο τα προστατευόμενα στην οργανωμένη κοινωνία αγαθά των ατόμων και του συνόλου.

II. Για ν' αντιμετωπίσουμε το πρόβλημά μας θα πρέπει, νομίζω, να ξεκινήσουμε από τον ορισμό της ποινικής καταστολής και από τη λειτουργία της μέσα στο σύστημα έκφρασης και επιβολής της κρατικής εξουσίας¹⁷. Με τον όρο ποινική καταστολή εννοούμε την **απειλή** (σε αφηρημένο - γενικό επίπεδο), την **απαγγελία - επιβολή** (σε συγκεκριμένη περίπτωση) και την **εκτέλεση** (στο καθαρά υλικό επίπεδο)¹⁸ **ποινήs** (δηλαδή προσβολής προσωπικών εννόμων αγαθών)¹⁹ σε βάρος κάποιου ανθρώπου που μέσα από τις προβλεπόμενες δικαστικές διαδικασίες²⁰ αποδεικνύεται πως τέλεσε κάποιο **έγκλημα**. Εξορισμού λοιπόν ποινή και έγκλημα είναι αμοιβαία προσδιοριζόμενες έννοιες²¹.

Η λειτουργία²² τώρα της ποινικής καταστολής εμφανίζεται, αντίστοιχα με τη διαλεκτική έννοιά της, σε αφηρημένο επίπεδο ως γενικά προστατευτική και ιδεολογική, σε συγκεκριμένο επίπεδο ως ψυχολογική-αντιδραστική και σε καθαρά υλικό-εμπειρικό επίπεδο ως ειδικά προστατευτική και φρονηματική²³.

Στην προστατευτική λειτουργία της η ποινική καταστολή, ως απειλή επιβολής ποινής για οποιονδήποτε τελέσει τυποποιημένη σε έγκλημα πράξη, αποτρέπει έναν — ανεξακρίβωτο βέβαια στατιστικά — αριθμό ανθρώπων απο την τέλεση τέτοιων πράξεων και συνεπώς προστατεύει σε κάποιο απροσδιόριστο πάλι βαθμό τα έννομα αγαθά που θα προσβάλλονταν από τα αντίστοιχα εγκλήματα, των οποίων την τέ-

λεση απέτρεψε η απειλή της ποινής. Πρόκειται για τη λεγόμενη **γενική πρόληψη**²⁴ (στην αρνητική της όψη).

Η πρόληψη δεν πετυχαίνεται όμως μόνο με την απειλή ποινής. Μέσα από την απειλούμενη καταστολή τα άτομα εθίζονται στις διακρίσεις «καλού-κακού» και ενισχύονται στην πεποίθησή τους για την ορθότητα αυτών των διακρίσεων. Η απειλή μάλιστα ποινής για το «κακό» τους φανατίζει υπέρ του «καλού», κάτι που στη γλώσσα της νομικής ιδεολογίας αποκαλείται «τόνωση του αισθήματος δικαίου». Πρόκειται πάλι για μια γενική πρόληψη (στη θετική της όψη)²⁵ με χαρακτηρισμό όχι αποτρεπτικό μα διδακτικό.²⁶ Η στάση δηλαδή του αποδέκτη αυτού του μηνύματος της ποινικής καταστολής στη γενική και αφηρημένη μορφή της δεν είναι «αν και θέλω, δεν τελώ την πράξη γιατί φοβούμαι την ποινή», αλλά «δεν θέλω και δεν τελώ την πράξη γιατί αποκρούω το κακό και τάσσομαι υπέρ του καλού».

Συναφής με τη θετική όψη της γενικής πρόληψης, τη διδακτική δηλαδή λειτουργία της ποινικής καταστολής, είναι και η ιδεολογική λειτουργία της. Η ποινική καταστολή «περνά» στις μάζες ένα πολιτικό μήνυμα, τονίζοντας τη μέριμνα της κρατικής εξουσίας για κάποιο έννομο αγαθό (λ.χ. την ιδιοκτησία ή το περιβάλλον) ή για μια ολόκληρη κατηγορία ανθρώπων (λ.χ. για τους ανηλίκους ή τους εργάτες), αλλά και τη στάση της απέναντι σε ορισμένες κοινωνικές αξίες ή σε ορισμένα γενικά αποδεκτά πρότυπα συμπεριφοράς²⁷. Έτσι, η διόγκωση λ.χ. του εργασιακού ποινικού δικαίου σε περιόδους δικτατορικής διακυβέρνησης της Χώρας²⁸ λειτουργούσε ιδεολογικά με την προβολή ενός φιλεργατικού προσώπου της εξουσίας, η οποία, αντίθετα, είχε ακριβώς στόχο την αντιμετώπιση της κοινωνικοπολιτικής κρίσης που δημιουργούσε η ένταση των εργατικών αγώνων²⁹. Επίσης η αυστηρή ποινική νομοθεσία γύρω από τη γενετήσια ζωή προβάλλει, όπου υπάρχει, ένα «σεμνότυφο» πρόσωπο εξουσίας, ενώ και η τυποποίηση σε έγκλημα ορισμένων πράξεων ή και τρόπου ζωής (λ.χ. της ομοφυλοφιλίας ή της εκμετάλλευσης πόρνης), που δεν βλάπτουν κάποιο έννομο αγαθό, υπογραμμίζει ασφαλώς το «ηθικό πρόσωπο» της εξουσίας και λειτουργεί ιδεολογικά υπέρ ορισμένων στερεότυπων στον κοινωνικό χώρο³⁰.

Στο συγκεκριμένο επίπεδο (δηλαδή σε βάρος συγκεκριμένου δράστη συγκεκριμένου εγκλήματος που τελήστηκε) η ποινική καταστολή λειτουργεί κυρίως **ψυχολογικά**. Με την απαγγελία και την επιβολή της ποινής, ως ελεγχόμενης απάντησης — αντίδρασης της πολιτείας στο έγκλημα,³¹ ικανοποιείται η συλλογική επιθετικότητα της κοινωνίας κατά του δράστη³², μειώνεται αποτελεσματικά το ποσό της καταπιεζόμενης επιθετικότητας γενικά στους κοινωνούς και υποκαθίσταται η εκδικιτική απέναντι στο δράστη αντίδραση του θύματος ή (και) των συγγενών του. Βέβαια στο επίπεδο αυτό — όπως συμβαίνει σε κάθε

διαλεκτική «μετάβαση» — **εμπεριέχεται**³³ η λειτουργία-του προηγούμενου επιπέδου, αφού η γενική πρόληψη θα ήταν πράγματι αναποτελεσματική, αν δεν ακολουθούσε **και η επιβολή** της ποινής σε συγκεκριμένη περίπτωση. Ποιός λ.χ. θα υπολόγιζε έναν ποινικό νόμο που η απειλούμενη σ' αυτόν ποινή δεν θα είχε ποτέ επιβληθεί στην πράξη; Ίσα-ίσα μάλιστα, η καλύτερη γενική-προληπτική (αποτρεπτική και διδακτική) καθώς και ιδεολογική αποδυνάμωση μιας ορισμένης ποινικής καταστολής πετυχαίνεται μέσα από την αρνητική απέναντί της στάση των δικωτικών αρχών και των ποινικών δικαστηρίων.

Η μη εφαρμογή ενός ποινικού νόμου στην πράξη, παρόλο που τελείται η τυποποιημένη σ' αυτόν (ως έγκλημα) συμπεριφορά, σε γενικό επίπεδο λειτουργεί εντελώς αντίστροφα σε σχέση με τους στόχους του νομοθέτη κατά τη θέσπιση του νόμου αυτού.

Τέλος, στο καθαρά υλικό-εμπειρικό επίπεδο της έκτισης των ποινών, της υλοποίησης δηλαδή της ποινικής καταστολής στην εμπειρική πραγματικότητα, λειτουργικά αντιστοιχεί ο ειδικά προστατευτικός και ο φρονηματιστικός χαρακτήρας, ενώ και σ' αυτό το επίπεδο διαλεκτικά **εμπεριέχεται** η λειτουργία των δύο προηγούμενων επιπέδων, αφού μια ανεκτέλεστη ποινή θα μείωνε ασφαλώς σημαντικά τόσο την ψυχολογική, όσο και τη γενικοπροληπτική ενέργεια της δεδομένης και της εν γένει ποινικής καταστολής³⁴. Ως ειδική (σε αντίθεση με τη γενική) προστατευτική λειτουργία εννοούμε εδώ την προστασία της κοινωνίας από τον συγκεκριμένο δράστη για όσο χρόνο εκτίει αυτός τη στερητική της ελευθερίας ποινή του,³⁵ ενώ ως φρονηματιστική λειτουργία θεωρείται η επίδραση της ποινής πάνω στο συγκεκριμένο δράστη, έτσι ώστε μετά την έκτισή της να έχει «παραδειγματιστεί» τούτος και να μην ξανατελέσει έγκλημα³⁶. Ειδική προστατευτική και φρονηματιστική λειτουργία συνιστούν αυτό που ονομάζουμε **ειδική πρόληψη**³⁷.

Επαληθεύεται ωστόσο στην πραγματικότητα αυτή η λειτουργικότητα της ποινικής καταστολής στα τρία διαλεκτικά προσδιοριζόμενα επίπεδα³⁸ ή μήπως η νομική ιδεολογία τη **μεγιστοποιεί** για να δικαιολογήσει και να νομιμοποιήσει την καταστολή; Γιατί αν συμβαίνει το δεύτερο, εύλογα γεννιέται η αξίωση να προβεί τουλάχιστον η ορθολογιστικά³⁹ λειτουργούσα κρατική εξουσία στην **αυτοκριτική** της και στη συνέχεια στον **αυτοπεριορισμό** της:

Αυτοκριτική, που σημαίνει σύλληψη και εκτίμηση της λειτουργικότητας της θεσμοποιημένης ποινικής καταστολής στις πραγματικές της διαστάσεις, αλλά και στάθμιση του κοινωνικού κόστους της σε σχέση με την κοινωνική ωφέλεια από την σύμφωνα με την πραγματικότητα αυτή προσδιορισμένη λειτουργικότητά της. **Αυτοπεριορισμό**, που σημαίνει συρρίκνωση της ποινικής καταστολής στο κοινωνικά «χρήσιμο» τμήμα της και απόρριψη του κοινωνικά επιζήμιου μέ-

ρους⁴⁰. Στην ουσία θα πρόκειται για μια εννοιολογική αποκάθαρση της ποινικής καταστολής από το συσκοτιστικό ιδεολογικό της περιβλημα⁴¹.

Η αξίωση αυτή του σύγχρονου ανθρώπου απέναντι στην ορθολογιστικά τουλάχιστον εκφραζόμενη κρατική εξουσία για αυτοκριτική και αυτοπεριορισμό της δεν έρχεται σε αντίθεση με τα δεδομένα της ιστορικής εξέλιξης της οργανωμένης κοινωνίας ώστε να εμφανίζεται εξωπραγματική και ουτοπική. Γιατί και στην περίπτωση παραδοχής της άποψης ότι η οργανική πρόοδος συμπορεύεται με την αύξηση της βίας και της καταπίεσης, η παράλληλη διαπίστωση ότι εξίσου συμπορεύεται και με την αύξηση του αυτοελέγχου στη χρήση της βίας⁴², και της δυνατότητας υποκατάστασής της με ηπιότερης μορφής καταπίεση καθιστούν την αξίωσή μας αυτή εύλογη και ρεαλιστική.

Η συρρίκνωση της ποινικής καταστολής είτε ως απεγκληματοποίηση είτε ως αποποινικοποίηση (κατά την επικρατούσα σχετικά ορολογία και διάκριση), όπου και σε όποια έκταση πραγματοποιήθηκε μέχρι σήμερα, ούτε την κρατική εξουσία εκμηδένισε ούτε το νομικό και κοινωνικό καθεστώς ανέτρεψε⁴³. Γιατί αν συνέβαινε αυτό, θα ήταν βέβαια αφελές να ζητούμε από την εξουσία την αυτοκατάργησή της! Υπήρξε απλώς μια **εκλογίκευση** της εξουσίας, χρήσιμη και γι' αυτήν και για το κοινωνικό σύνολο πάνω στο οποίο ασκείται.

Η κρατική εξουσία, όπως κάθε εξουσία, χαρακτηρίζεται από **καταχρηστική τάση**⁴⁴ και **«κεκτημένη ταχύτητα»**. Αυτά τα χαρακτηριστικά οδηγούν σε υπέρβαση της αναγκαίας για τη συντήρηση της εξουσίας καταπίεσης και σε διατήρηση άχρηστων πια μορφών καταπίεσης. Η εκλογίκευση της εξουσίας — μέσα από την αυτοκριτική και την αυτοσυγκράτηση (τον αυτοπεριορισμό) της — δεν σημαίνει τίποτε περισσότερο από την ορθολογιστική χρήση της, την αποφυγή της κατάχρησης και την ανακοπή της «κεκτημένης ταχύτητας» όποτε αυτές γίνονται άσκοπες και βλαπτικές για την ομαλή πορεία της κοινωνίας.

«**Κεκτημένη ταχύτητα**» έχει λ.χ. η κρατική εξουσία όταν επεκτείνει «από συνθήχεια» την ποινική καταστολή σε κάθε πεδίο της οργανωμένης κοινωνικής ζωής που ρυθμίζεται με νομο είτε για πρώτη φορά είτε και μετά απο αναθεώρηση του νομοθετικού πλαισίου που υπάρχει. Δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε πώς σχεδόν σε κάθε νόμο που ψηφίζεται βρίσκεται και μια ποινική διάταξη για την αντιμετώπιση των παραβάσεων κάποιων απο τις διατάξεις του⁴⁵. Οποιοσδήποτε υπάλληλος υπουργείου καταρτίζει ένα νομοσχέδιο (λ.χ. για τις συγκοινωνίες, το εμπόριο, τις μεταφορές, τον τουρισμό κλπ) θεωρεί τον εαυτό του αρμόδιο να τυποποιήσει σε έγκλημα την οποιαδήποτε εν γένει παράβαση των διατάξεων του νομοσχεδίου που καταρτίζει⁴⁶, θεσπίζοντας έτσι δευτερεύοντες κυρωτικούς κανόνες, αλλά πολλές φορές και αόριστους **λευκούς** ποινικούς νόμους, τους οποίους τα δι-

καστήρια σπάνια κρίνουν αντισυνταγματικούς, παρόλο που δεν έχουν το ορισμένο περιεχόμενο που απαιτεί το άρθρο 7 § 1 Συντ. για την περιγραφή της αξιόποινης πράξης⁴⁷. Η τυποποίηση ωστόσο σε έγκλημα συγκεκριμένης ανθρώπινης συμπεριφοράς αποτελεί εξαιρετικής σημασίας πράξη νομοθετικής πολιτικής που πρέπει να ασκείται με ιδιαίτερη φειδώ και υπευθυνότητα⁴⁸.

Εξάλλου **κατάχρηση** στην άσκηση της εξουσίας αναφορικά με τον τομέα της ποινικής καταστολής — σε ένα φιλελεύθερο βέβαια και όχι ολοκληρωτικό ποινικό σύστημα — υπάρχει όταν πέρα από την αναγκαιότητα για τη συντήρηση της κοινωνίας προστασία των εννόμων αγαθών η ποινική καταστολή επεκτείνεται και σε πράξεις που δεν προσβάλλουν υπαρκτά έννομα αγαθά, αλλά συνιστούν απλώς έκφραση ενός ανεπιθύμητου για την κρατική εξουσία φρονήματος.⁴⁹

Με την ποινικοποίηση αυτών των πράξεων η εξουσία δεν προστατεύει ατομικά ή κοινωνικά αγαθά αλλά **ελέγχει** το φρόνημα των πολιτών. Κατασκευάζει για τον σκοπό αυτόν «ψευτοαγαθά» που δεν έχουν εμπειρικό αντίκρισμα στον κοινωνικό χώρο μα αποτελούν μορφώματα του ιδεολογικού χώρου, ιδεολογικές δηλαδή κατασκευές χωρίς εμπειρική επαλήθευση,⁵⁰ ή επικαλείται μια **αφηρημένη επικινδυνότητα**⁵¹ των απειλούμενων με ποινή πράξεων, ανάγοντάς τες έτσι τυπικά σε εγκλήματα, ενώ ουσιαστικά πρόκειται για ψευτοεγκλήματα (αφού κανένα έννομο αγαθό δεν προσβάλλεται μ' αυτά). Με τον τρόπο αυτό η εξουσία, χρησιμοποιώντας το δραστικό μέσο της ποινικής καταστολής, επιχειρεί να ποδηγετήσει τη συμπεριφορά των πολιτών προς την ιδεολογικά προσκεείμενη σ' αυτήν κατεύθυνση, ελέγχοντας ποινικά το φρόνημά τους και όχι, όπως θα έπρεπε σε ένα φιλελεύθερο δικαιοσύνη σύστημα, εκείνες **μόνο** τις πράξεις τους που είναι συγκεκριμένα επικίνδυνες ή βλαπτικές για συγκεκριμένο έννομο αγαθό⁵². Έτσι όμως η κρατική εξουσία έρχεται σε αντίθεση με τις θεσπισμένες από την ίδια βασικές δικαιοσύνη αρχές, δηλαδή σε αντίφαση με τον εαυτό της, καταχρώμενη την εξουσία, τη χρήση της οποίας η ίδια — συνταγματικά αυτοκαθοριζόμενη — έχει προσδιορίσει

III. Ας προχωρήσουμε όμως τώρα στον έλεγχο της λειτουργικότητας της ποινικής καταστολής, όπως τούτη εκφράζεται με την «κεκτημένη ταχύτητα» και την καταχρηστική τάση της σύγχρονης κρατικής εξουσίας, καθώς και στη συμπερασματική διατύπωση κάποιων προτάσεων για συρρίκνωσή της.

Η γενική προληπτική λειτουργία της ποινής, είτε ως αποτροπή από την τέλεση αξιόποινων πράξεων (αρνητική όψη) είτε ως «τόνωση του αισθήματος δικαίου» (θετική όψη), για να αποδώσει προϋποθέτει **γνώση** της απαξίας⁵³ της τιμωρούμενης συμπεριφοράς εκ μέρους του επίδοξου δράστη αλλά και ηθική τοποθέτηση του κοινωνικού χώ-

ρου απέναντι στη συμπεριφορά αυτή. Αν δεν γνωρίζω ότι η ενέργειά μου είναι αξιοκατάκριτη, όχι με την έννοια να ξέρω τον ποινικό κανόνα που την τιμωρεί, αλλά να αντιλαμβάνομαι την κοινωνική της απαξία, η απειλή ποινής δεν μπορεί να με φοβίσει, όπως δεν μπορεί να με φοβίσει οποιοδήποτε επαπειλούμενο κακό την ύπαρξη του οποίου αγνώω. Για να γίνει τούτο κατανοητό, ας σκεφτούμε τον εαυτό μας σε μια ξένη χώρα. Δεν γνωρίζουμε βέβαια το ποινικό δίκαιο της χώρας αυτής και συνεπώς δεν ξέρουμε ποιές πράξεις τιμωρούνται με ποινή και ποιές όχι. Ωστόσο ξέρουμε πως αν κλέψουμε, αν σκοτώσουμε, αν τραυματίσουμε, αν βιάσουμε, αν παρακλύσουμε σοβαρά τις συγκοινωνίες, θα πρέπει να περιμένουμε **οπωσδήποτε** τιμωρία, η βεβαιότητα της οποίας μας αποτρέπει από την τέλεση αυτών των πράξεων αν και θα επιθυμούσαμε ενδεχομένως να τις τελέσουμε. Αυτή η βεβαιότητα της απειλούμενης τιμωρίας δεν στηρίζεται βέβαια στη γνώση των αντίστοιχων ποινικών διατάξεων που τυποποιούν σε εγκλήματα αυτές τις ενέργειες — αφού ως αλλοδαπός αγνώω πλήρως το Ποινικό Δίκαιο της ξένης χώρας — αλλά στη γνώση του χώρου της απαξίας, στην κοινωνική μου συνείδηση (που έχει διαμορφωθεί ήδη από την πατρίδα μου) ότι οι ενέργειες αυτές περιέχουν κοινωνική απαξία, αντιμετωπίζονται δηλαδή αρνητικά και αποδοκιμαστικά από το κοινωνικό σύνολο επειδή προσβάλλουν ορατά σε όλους αγαθά του κοινωνικού χώρου.⁵⁴

Όταν λοιπόν η ποινική καταστολή (στο γενικό και αφηρημένο επίπεδο της ποινικής νομοθεσίας) επεκτείνεται, όπως συμβαίνει σήμερα, σε ένα απίθανο κύκλο ενεργειών, που την αναγωγή τους σε έγκλημα ούτε ο νομικός καλά-καλά μπορεί να φανταστεί,⁵⁵ η άγνοια των πολιτών για την απαξία αυτών των ενεργειών **εκμηδενίζει** τη γενικοπροληπτική λειτουργία της ποινικής καταστολής τους. Αλλά και αν υποθεθεί ότι ο πολίτης μαθαίνει τελικά για το αξιόποino μιας από αυτές τις ενέργειες είτε από την επαγγελματική του οργάνωση (αν πρόκειται λ.χ. για παράβαση επαγγελματικής νομοθεσίας), είτε από την προσωπική εμπειρία αυτού ή γνωστού του (αν τύχει να διωχτούν ποινικά για την ενέργεια αυτή), και πάλι η ύπαρξη της ποινικής καταστολής μπορεί βέβαια να αποδώσει από το σημείο αυτό και πέρα ως εκφοβισμός για το μέλλον και να αποτρέψει τον πολίτη από την τέλεση της συγκεκριμένης ενέργειας, σε καμιά όμως περίπτωση δεν μπορεί να τονώσει το «αίσθημα δικαίου» τούτου. Αντίθετα μάλιστα: τον απογοητεύει. Θεωρεί ο πολίτης πως το κράτος τον αδικεί και του δημιουργείται αφόρητη **σύγχυση** γύρω από το δίκαιο και το άδικο, γύρω από το καλό και το κακό, σύγχυση η οποία επεκτείνεται και στους γνωστούς γι' αυτόν (από τη διαμορφωμένη μέσω της κοινωνικής ηθικής συνείδησή του) χώρους απαξίας. Έτσι, η επέκταση της ποινικής καταστολής στο σύνολο της επαγγελματικής ζωής του ανθρώπου όχι μό-

νο δεν τονώνει μα αμβλύνει το «αίσθημα δικαίου» του και συνεπώς έχει το αντίθετο ακριβώς αποτέλεσμα από εκείνο που υποτίθεται πως επιδιώκεται σε γενικό επίπεδο με την ποινική καταστολή. Παράλληλα και ο εκφοβισμός, όταν η απειλή της ποινικής κύρωσης γίνει γνωστή στον πολίτη, δεν έχει την μορφή της αποτροπής από την τέλεση του κακού, όπως συμβαίνει με τις πράξεις που την κοινωνική τους απαξία γνωρίζει ο δράστης, αλλά εκδηλώνεται ως ένα αδιόρατο αίσθημα ανησυχίας που μπορεί να εξελιχτεί σε φοβία απέναντι στο δίκαιο και να λειτουργήσει αποτρεπτικά όχι σχετικά με την τέλεση του «κακού» (δηλαδή πράξεων βλαπτικών για τους συνανθρώπους και το κοινωνικό σύνολο) αλλά απέναντι σε κάθε επαγγελματική δραστηριότητα που ξεπερνά την «πεπατημένη», με αναπότρεπτα δυσμενείς συνέπειες για την πρόοδο και την κοινωνική ευημερία.⁵⁶

Αποτυχία λοιπόν της από «κεκτημένη ταχύτητα» ασκούμενης ποινικής καταστολής σε γενικό και αφηρημένο επίπεδο, παρά την αντίθετη επιδίωξή της.

Δεδομένη είναι — στο ίδιο επίπεδο — και η **αποτυχία** της καταχρηστικά ασκούμενης ποινικής καταστολής με τη δημιουργία ψευτοεγκλημάτων για τον έλεγχο του φρονήματος των πολιτών και την ιδεολογική τους χειραγώγηση, αν και η αποτυχία εδώ οφείλεται σε άλλους λόγους. Στην περίπτωση αυτή ο πολίτης γνωρίζει τις αντιλήψεις της κατεστημένης εξουσίας για το «καλό» και το «κακό» και την ιδεολογία της, αλλά διαφωνεί μ' αυτές, πιστεύοντας σωστά ότι η συμπεριφορά του **κάνεναν δεν αδικεί** και συνεπώς δεν μπορεί να του απαγορευτεί και μάλιστα με την απειλή ποινής και το χαρακτηρισμό του ως εγκληματία. Και αυτό δεν αποτελεί πεποίθηση ενός μόνο ανθρώπου, αλλά μεγάλης μερίδας πολιτών προσανατολισμένων σε μια ιδεολογική κατεύθυνση κατά κανόνα αντίθετη μ' εκείνην της ιδεολογίας της εξουσίας. Σ' αυτές τις περιπτώσεις η ποινική καταστολή δεν τονώνει αλλά «εκβιάζει» το «αίσθημα δικαίου» των αντιφρονούντων πολιτών, ενώ και ο εκφοβισμός τους (από την απειλή της ποινής) παίρνει τη μορφή αφόρητης για ένα μη-ολοκληρωτικό πολιτικό σύστημα ιδεολογικής καταπίεσης⁵⁷. Έτσι η αποτυχία της «διδασκτικής» λειτουργίας της ποινικής καταστολής σε γενικό επίπεδο είναι εξασφαλισμένη και στις παραπάνω περιπτώσεις ενόψει της κοινής νομίζω διαπίστωσης ότι σε ένα σύγχρονο κοινωνικό χώρο η διδασκαλία δεν ασκείται μέσω του εξαναγκασμού, αλλά με την πειθώ και τη συναίνεση⁵⁸.

Και στο συγκεκριμένο επίπεδο της ψυχολογικής εκτόνωσης και της υποκατάστασης με την ποινή της κοινωνικής αντίδρασης για συγκεκριμένη αξιόποινη πράξη που τελέστηκε η ποινική καταστολή δεν μπορεί και πάλι να λειτουργήσει σ' εκείνες τις περιπτώσεις των ειδικών κυρίως ποινικών νόμων που αφορούν παραβάσεις τάξεως και που στη συνείδηση των πολιτών δεν συνιστούν έγκλημα. Γιατί σ' αυτές τις

περιπτώσεις κανείς δεν εξεγείρεται και κανένα εκδικητικό συναίσθημα δεν χρειάζεται εκτόνωση, αφού κανείς δεν νοιώθει ως εγκλήματα της παραβάσεις αυτές.

Αντίθετα όμως στο χώρο των ιδεολογικών, ας πούμε, εγκλημάτων, εκεί όπου το άδικο εκπορεύεται από τη διαφορετική ιδεολογία της εξουσίας απέναντι σε ορισμένες μορφές συμπεριφοράς, η αντιδραστική και εκτονωτική λειτουργία της ποινικής καταστολής φαίνεται να πετυχαίνει το στόχο της. Ωστόσο εδώ υπάρχει ένας σοβαρός κοινωνικός κίνδυνος. Με την ποινική καταστολή οι ιδεολογικές διαφορές ανάμεσα σε αντίθετες κοινωνικές ομάδες (λ.χ. συντηρητικούς-προοδευτικούς, θρησκευόμενους-άθεους, ορθόδοξους-αιρετικούς, εθνικιστές-διεθμιστές, αλλά και πιο συγκεκριμένα: σε πιστεύοντες στην αναγκαιότητα της στρατιωτικής λ.χ. θητείας-αρνούμενους για συνειδησιακούς λόγους τη στράτευση) αντί να αμβλύνονται, όπως είναι επιθυμητό και αναγκαίο για την ειρηνική συμβίωση των πολιτών, **οξύνονται**⁵⁹. Ο φανατισμός μεγαλώνει και το ιδεολογικό χάσμα ανάμεσα στις διάφορες αντιφρονούσες κοινωνικές ομάδες διευρύνεται. Εδώ λοιπόν από τη μια πλευρά φαίνεται να πετυχαίνει ο λειτουργικός στόχος της ποινικής καταστολής, από την άλλη όμως δημιουργείται βαρύτερη κοινωνική ζημιά. Το κοινωνικό κόστος από την καταστολή είναι μεγαλύτερο σε σχέση με την αντίστοιχη «ωφέλεια». Πρέπει λοιπόν η πολιτεία να αναζητήσει (έξω από την ποινή) άλλες διεξόδους εκτόνωσης των «νομιμοφρόνων» σε περίπτωση τέλεσης μιας πράξης που για μεγάλη έστω μερίδα των πολιτών και για την κρατική εξουσία αποτελεί έγκλημα, ενώ για άλλη μεγάλη μερίδα αντιφρονούντων συνιστά άσκηση συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος.

Τέλος, στο ατομικό επίπεδο, στο καθαρά υλικό-εμπειρικό πεδίο της έκτισης των ποινών, η λειτουργική αποτυχία της ποινικής καταστολής είναι ανάλογη και αντίστοιχη μ' εκείνη στο γενικό και αφηρημένο επίπεδο των κανόνων. Ο παραβάτης ειδικού ποινικού νόμου (που δεν τυποποιεί ουσιαστικό άδικο, αλλά προβλέπει ποινικές κυρώσεις για τη μη τήρηση των επιταγών του) ούτε επικίνδυνος είναι ούτε έχει ανάγκη φρονηματοσιμού. Με την έκτιση της ποινής βέβαια «παραδειγματίζεται». Αυτός ωστόσο ο «παραδειγματισμός» για τους λόγους που αναφέραμε παραπάνω αναφορικά με τη γενική πρόληψη αποτελεί την «αιχμή του δόρατος» της ποινικής καταστολής και ο πολίτης που την υφίσταται όχι μόνο δεν γίνεται καλύτερος για τους άλλους και το σύνολο, μα έχοντας υποστεί συνειδησιακή σύγχυση μπορεί να αντιδράσει στο μέλλον βλαπτικά για τα πραγματικά έννομα αγαθά του κοινωνικού χώρου (είτε τα ατομικά είτε τα συλλογικά). Εκτός και αν γίνει ένας «φοβισμένος πολίτης», ένας τρομοκρατημένος ανθρωπάκος με ψυχολογικά απωθημένα και δουλική συμπεριφορά. Αλλά τέτοιο πρότυπο πολίτη καμιά σύγχρονη μη-ολοκληρωτική κρατική

εξουσία δεν θα φιλοδοξούσε νομίζω να προβάλει. Και αν, κρυφά έστω, το επιθυμούσε, δεν θα έπρεπε οι συνειδητοί τουλάχιστον πολίτες να της το επιτρέψουν.

IV. Μετά την απομυθοποίηση της λειτουργικότητας της ποινικής καταστολής σε όλα τα επίπεδα, αναφορικά με την καταχρηστικά και από «κεκτημένη ταχύτητα» ασκούμενη ποινική καταστολή, μπορούμε νομίζω όχι αδικαιολόγητα να προτείνουμε την **πλήρη απο-εγκληματοποίηση**⁶⁰ των αξιόποινων σήμερα πράξεων τουλάχιστον στους αντίστοιχους χώρους των ειδικών ποινικών νόμων και του «ιδεολογικού ποινικού δικαίου».

Συγκεκριμένα και ειδικά:

α) Ολόκληρη η νομοθεσία των ειδικών ποινικών νόμων που περιλαμβάνει το σύνολο της από «κεκτημένη ταχύτητα» θεσπισμένης ποινικής καταστολής και αποτελεί το 80% του συνόλου του στατιστικά διαπιστωμένου χώρου των ποινικών παραβάσεων⁶¹ θα πρέπει να αναθεωρηθεί. Η συντριπτική πλειοψηφία των αναφερόμενων σ' αυτούς τους νόμους παραβάσεων πρέπει να απεγκληματοποιηθεί και να της δοθεί ο σωστός νομικός χαρακτηρισμός της διοικητικής παράβασης με καθαρά διοικητικές συνέπειες ή και χωρίς συνέπειες στις ελαφρότερες περιπτώσεις. Ένα μέρος που αναφέρεται σε προσβολές εννόμων αγαθών πρέπει να ενταχθεί στον Ποινικό Κώδικα, ενώ αν προβλέπεται ήδη σ' αυτόν η παράβαση να αρκестούμε σ' αυτή την πρόβλεψη. Για παράδειγμα, ολόκληρη η αγορανομική ποινική νομοθεσία πρέπει πια να καταργηθεί. Όσες αγορανομικές παραβάσεις συνιστούν απάτη ή νοθεία τροφίμων ή άλλη τυποποιημένη στον Ποινικό Κώδικα αξιόποινη πράξη να τιμωρούνται από τις αντίστοιχες διατάξεις τούτου και όχι, κατά συρροή μ' αυτές. Οι άλλες παραβάσεις να απεγκληματοποιηθούν και οι πιο σοβαρές από αυτές να υπόκεινται απλώς σε διοικητικό πρόστιμο με δυνατότητα του πολίτη να προσφύγει στα δικαστήρια αν πιστεύει ότι αδικήθηκε.⁶² Το ίδιο ακριβώς θα πρέπει να γίνει με την υγειονομική ποινική νομοθεσία, ενώ η κακτέχνη σημερινή ποινική νομοθεσία για το περιβάλλον⁶³ θα πρέπει να καταργηθεί και η αντίστοιχη εγκληματική συμπεριφορά (από τις σοβαρότερες της εποχής μας) να ενταχθεί συστηματικά στον Ποινικό Κώδικα⁶⁴. Η ποινική νομοθεσία περί τύπου είναι άχρηστη. Τα λεγόμενα εγκλήματα τύπου είναι ουσιαστικά απλές διοικητικές παραβάσεις και πρέπει και τυπικά έτσι να αντιμετωπίζονται⁶⁵, ενώ τα **δια του τύπου** (ως όργανου) τελούμενα εγκλήματα⁶⁶ προβλέπονται στον Ποινικό Κώδικα. Η τελωνειακή ποινική μας νομοθεσία αποτελεί κλασικό παράδειγμα αντισυνταγματικής και απαρχαιωμένης ποινικής καταστολής⁶⁷. Οι παραβάσεις που σήμερα προβλέπονται στο ν. 1165/1918 (που θεσπίστηκε πριν από εβδομήντα χρόνια!) με μια ορθολογιστική αντιμετώπισή τους καλύπτονται από αντίστοιχες διατάξεις του Ποινικού Κώδικα (λ.χ. για

την απάτη, την ψευδή δήλωση, την πλαστογραφία ή την υπεξαγωγή εγγράφου). Ανάλογα ισχύουν και με τη φορολογική ποινική νομοθεσία, η οποία είναι εντελώς άχρηστη ενόψει της κάλυψης των πράγματι φορολογικών αδικημάτων από τις σχετικές διατάξεις του Ποινικού Κώδικα.

β) Είναι καιρός να αναθεωρηθεί και ο Ποινικός μας Κώδικας και να ξαναδιατυπωθεί ύστερα από τις τόσες αποσπασματικές τροποποιήσεις του σε ενιαίο ορολογικά, γλωσσικά και εννοιολογικά κείμενο. Να σταματήσουν οι κατά περίπτωση και αποσπασματικές τροποποιήσεις του⁶⁸ που κατέστησαν σήμερα αγνώριστο αυτό το αξιόλογο για την εποχή του νομοθέτημα. Να περιληφθούν τον Ποινικό Κώδικα τα σύγχρονα σοβαρά οικονομικά εγκλήματα και να απαλειφθούν οι απαρχαιωμένες διατάξεις (λ.χ. για τη μονομαχία). Να γίνει ιδεολογική αποκάθαρση του Ποινικού Κώδικα και να καταργηθούν οι διατάξεις καταχρηστικής άσκησης της ποινικής καταστολής, που τιμωρούν ουσιαστικά την ανεπιθύμητη συμπεριφορά και το φρόνημα του πολίτη και όχι κάποια πραγματική προσβολή υπαρκτού εννόμου αγαθού (π.χ. τα άρθρα 198 για τη κακόβουλη βλασφημία, 347 για την παρά φύση ασέλγεια, 348 για τη διευκόλυνση της ακολασίας άλλων, 350 για την εκμετάλλευση πόρνης, 384α για την καταστολή φθορών στα κέντρα, που προκαλούν το κοινό αίσθημα, 407 και 408 για την επαιτεία και αλητεία αντίστοιχα).

γ) Τέλος, για την πραγματοποίηση των παραπάνω (υπό α' και β') στόχων πρέπει να συγκροτηθούν ομάδες εργασίας με συμμετοχή δικαστών, εισαγγελέων, δικηγόρων και καθηγητών των νομικών σχολών της χώρας, που να αρχίσουν αμέσως το έργο της απεγκληματοποίησης παραβάσεων που τυποποιούνται στους ειδικούς ποινικούς νόμους, καθώς και της ανασυγκρότησης του Ποινικού Κώδικα. Το έργο είναι εθνικής σημασίας. Η μείωση και η εκλογίκευση της ποινικής καταστολής αποτελεί φυσικά ένα πολιτικό αίτημα μιας φιλελεύθερης και δημοκρατικής κοινωνίας. Συνιστά όμως, όχι λιγότερο, και έναν αναγκαίο όρο για τη βελτίωση της ποιότητας της ζωής μας.

Σημειώσεις

1. Αλλά δεν είναι, βέβαια, μόνο καταπίεση· κατά τον **Μ. Φουκώ**, Εξουσία, γνώση και ηθική, ελλην. μετάφρ. Σ. Σαρίκα, 1987 (εκδ. «Υψιλον»), σ. 21, η εξουσία «παράγει πράγματα, επικφέρει ηδονή, μορφές γνώσης, παράγει λόγο».

2. Βλ. ανάμεσα σε πολλά έργα: **Α. Σβώλου**, Πολιτική εξουσία και κυριαρχία, Νομικαί Μελέται, τ. Α', σ. 271 επ., **Α. Μάνεση**, Αι εγγυήσεις τηρήσεως του Συντάγματος, τ. Ι, 1956 σ. 10 επ., **Ν. Πουλαντζά**, Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός, ελλην. μετάφρ. Γ. Κρητικού (εκδ. «Θεμέλιο»), σ. 13 επ., σ. 89 επ., σ. 209 επ.

3. Βλ. **Ι. Μανωλεδάκη**, Σχετικά με την ουσία του δικαίου, στο έργο «Προσφορά στον Γεώργιο Μιχαηλίδη — Νουάρο, τ. Β' 1987, σ. 256-257, του ίδιου, Εισαγωγή στην Επιστήμη, εκδ. Β' 1980, σ. 150 επ.

4. **Μανωλεδάκης**, Σχετικά με την ουσία του δικαίου, ό.α.π., σ. 257 σημ. 35.

5. **Πουλαντζάς** ό.π., σ. 108 επ.

6. Πρβλ. **Ε. Πασουκάνις**, Μαρξισμός και Δίκαιο, ελλην. μετάφρ. Α. Χριστόπουλου (εκδ. «Οδυσσέας»), σ. 170.

7. Όπως του **L. Hulsman**· βλ. στο βιβλίο **L. Hulsman - J. Bernat de Celis**, Peines perdues, le système pénal en question, 1982, passim. Και κριτική θέση του **G. Kaiser**, Abolitionismus - Alternative zum Strafrecht? - Was lässt der Abolitionismus vom Strafrecht übrig? Festschrift f. Lackner, 1987, σ. 1027 επ.

8. Βλ. **Ν. Κουράκη**, Η «αποκλιμάκωση» της ποινικής καταστολής - όροι και όρια, στο έργο «ΜΝΗΜΗ Ν. Χωραφά, Η. Γάφου, Κ. Γαρδίκας», τ. Β', 1986, σ. 153 επ. σ. 156 επ.

9. Πρβλ. Conseil de l'Europe, Rapport sur la décriminalisation, Strasbourg, 1980. **Κουράκη**, ό.α.π., σ. 159 και σημ. 22.

10. Πρβλ. **Π. Παπαδάτου**, Η επιθετικότητα η βία και η καταστροφικότητα στην κοινωνική διαβίωση, 1980, σ. 16, σ. 20.

11. Βλ. **Γ.Β. Πλατόνοφ κλπ.**, Διαλεκτική της ζωντανής φύσης, ελλην. μετάφρ. 1965 (εκδ. «Σύγχρονη Επιστήμη»), σ. 347.

12. Πρβλ. **Κουράκη**, ό.α.π., σ. 156 επ., όπου και πλούσια βιβλιογραφία.

13. Βλ. **Μανωλεδάκη**, Εισαγωγή στην Επιστήμη, ό.α.π., σ. 115-116.

14. **Κουράκης**, ό.α.π., σ. 153.

15. Σε ακραία θέση, πρβλ. **Η. Δασκαλάκη**, Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, 1985, σ. 16, σ. 19, ιδίως σ. 29-31, σ. 59: «ο ρόλος του ποινικού νόμου στην παραγωγή του εγκλήματος είναι **δημιουργικός** και όχι απλά **αναγνωριστικός**...» (οι υπογραμμίσεις του ίδιου). Έτσι ο **Hulsman**, ό.π., σ. 68: «C'est la loi qui crée le "criminel"».

16. Βλ. αντί άλλων **Σ. Αλεξιάδη**, Εγκληματολογία, Ι, 1985, σ. 51 επ., όπου παραπέρα και κριτική της έννοιας του νομικού εγκλήματος.

17. Με τη σχετικότητα που περιέχει πάντα κάθε ορισμός· πρβλ. **Α. Henrici**, Die Begründung des Strafrechts in der neueren deutschen Rechtsphilosophie, 1961, σ. 27.

18. Για τα τρία διαλεκτικά οριζόμενα επίπεδα εμφάνισης της ποινικής καταστολής (αφηρημένο — συγκεκριμένο - εμπειρικό) βλ. **Μανωλεδάκη**, Γενική θεωρία του ποινικού δικαίου, τ. Β' 1978, σ. 201 επ., του ίδιου Ποινικό δίκαιο, επιτομή γενικού μέρους, 1985, σ. 9, **Μαργαρίτη** — **Παρασκευόπουλου**, θεωρία της ποινής, 1984, σ. 38 επ., σ. 44 επ., σ. 46 επ., **Μ. Καϊάφα**, Η μη ουσιαστική εφαρμογή

του άρθρου 79 ΠΚ στην πράξη, Αρμεν 1982, σ. 340 επ. (σ. 345 επ.), της ίδιας, *Moderne Tendenzen bei der Strafzumessung im griechischen und deutschen Strafrecht*, Diss. 1981 (Göttingen), σ. 72 επ.. Πρβλ. επίσης **G. Bemmann**, «Im Vollzug der Freiheitsstrafe soll der Gefangene fähig werden, künftig in sozialer Verantwortung ein Leben ohne Straftaten zu führen», *Strafverteidiger*, 12/1988, σ. 549 επ. (550), του ίδιου, *Über das Ziel des Strafvolzugs*, *Festschrift f. Paul Bockelmann*, 1979, σ. 891 επ. (895), του ίδιου, *Für und wider die Vereinheitlichung der Freiheitsstrafe*, GA 1967, σ. 129 επ. (133).

19. Ιστορικά η ποινή εμφανίζει εννοιολογική αντιστοιχία με το έγκλημα: αν ως έγκλημα ουσιαστικά θεωρείται η προσβολή εννόμων αγαθών σε μια φιλελεύθερη αντίληψη του «ποινικού φαινομένου», και η ποινή στα ίδια ιδεολογικά πλαίσια δεν μπορεί παρά να αποτελεί προσβολή των προσωπικών εννόμων αγαθών του δράστη. Πρβλ. **M. Köhler**, *Der Begriff der Strafe*, 1986, σ. 15. Γι' αυτό και η ευρεία σύλληψη της ποινής ως «κακού», «πάθους», «βάσανου» (πρβ. **Henrici**, ό.π., σ. 27 επ.) δεν είναι ικανοποιητική.

20. Βλ. **R. - P. Callies**, *Theorie der Strafe im demokratischen und sozialen Rechtsstaat*, 1974, σ. 99.

21. Πρβλ. **Henrici**, ό.π., σ. 33, ώστε σ' ένα «τυπολογικό» ορισμό έγκλημα να θεωρείται ότι απειλείται με ποινή (πρβ. «Diejenige Erscheinung, welche den Grund bildet für die Existenz der Erscheinung Rechtsstrafe, nennen wir Verbrechen»), και βέβαια, αντίστοιχα, ποινή ό,τι επιβάλλεται από την πολιτεία ως «απάνηση» στο έγκλημα. Η τυπολογική αυτή συσχέτιση εγκλήματος — ποινής δεν είναι άσχετη με τις αντιλήψεις των «απόλυτων θεωριών» για την ποινή: πρβλ. **Hasssemer/Lüderssen/Naucke**, (**Hasssemer**), *Fortschritte im Strafrecht durch die Sozialwissenschaften*; 1983, σ. 59-60. Αντίθετα, σε μια σχετική αντίληψη για την ποινή και την «συμβολική λειτουργία» της ποινικής καταστολής, η τελευταία μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για σκοπούς μη συνδεδεμένους άμεσα με το έγκλημα. Βλ. σχετικά με την «συμβολική λειτουργία» της ποινικής καταστολής **Π. Καρκατσούλη**, Η συμβολή της λειτουργικής ανάλυσης στην ποινική νομοθέτηση, *Ποιν Χρον ΛΣΤ'* (1986), σ. 961 επ. (σ. 973 επ.).

22. Η εμπάθυνση στη λειτουργικότητα της ποινής σημαίνει προσανατολισμό στην κοινωνιολογική έρευνα του φαινομένου της ποινικής καταστολής και απομάκρυνση από τις μεταφυσικές και ηθικές θεωρήσεις του. Πρβλ. **Hasssemer/Lüderssen/Naucke**, (**Naucke**), ό.α.π., σ. 4-5, **G. Stratenwerth** *Strafrecht, Allgemeiner Teil I.*, *Die Straftat*, έκδ. γ' 1981, Rdnr. 5 επ. Επίσης **A. Baratta**, *Philosophie und Strafrecht*, 1985, σ. 253-254.

23. Βλ. τους συγγραφείς της σημ. 18, ό.α.π.

24. Βλ. σχετικά τη μονογραφία της **Κ.Δ. Σπινέλλη**, Η γενική πρόληψη των εγκλημάτων — θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση μορφών κοινωνικού ελέγχου — 1982, *passim*, (βλ. το διάγραμμα 2,1, στη σ. 65) και ιδίως σ. 72 επ., σ. 160 επ. **Hasssemer/Lüderssen/Naucke**, *Hauptprobleme der Generalprävention*, 1979, *passim*, οι ίδιοι, (**Hasssemer**), ό.α.π. σ. 57 επ.

25. Βλ. **Καρκατσούλη**, ό.π. σ. 973. Βλ. και στο διάγραμμα του **Arthur Kaufmann**, *Über die gerechte Strafe*, στο έργο *Gedächtnisschrift für Hilde Kaufmann*, 1986, σ. 427, και στο διάγραμμα της **Κ. Δ. Σπινέλλη**, ό.α.π.

26. Πρόκειται ουσιαστικά για τη δημιουργία φρονήματος. Την αναποτελεσματικότητα αυτής της λειτουργίας (όταν τελεστεί το έγκλημα) ελέγχει το δικαστήριο

μέσα από τον έλεγχο του καταλογισμού του δράστη όταν «απαντά», με την ποινή που του επιβάλλει, στο συγκεκριμένο έγκλημα που τελήθηκε. Για τη διολίσθηση του φρονηματικού στοιχείου στον καταλογισμό του δράστη βλ. αναλυτικά τη μονογραφία του **Ν. Παρασκευόπουλου**, Φρόνημα και καταλογισμός στο Ποινικό δίκαιο, 1987, passim. Για τον διδακτικό ή παιδευτικό ρόλο του ποινικού δικαίου βλ. **Γ. Ραπούση**, Ο ρόλος των ποινικών επιστημών στον κοινωνικό μετασχηματισμό, στο έργο «ΜΝΗΜΗ Ν. Χωραφά, Η. Γάφου, Κ. Γαρδίκας», τ. Β', 1986, σ. 213.

27. Πρόκειται για την ονομαζόμενη αλλιώς «συμβολική λειτουργία» βλ. **Καρκατσούλη**, ό.π.σ. 973 επ. Αυτή διαφέρει από τη συναφή διδακτική ή παιδευτική λειτουργία (παραπάνω σημ. 26 και αντίστοιχο κείμενο) γιατί δεν εξυμνηρεί **άμεσα** και κατά κύριο λόγο σκοπό προστατευτικό των εννόμων αγαθών, αλλά αποβλέπει σε πολιτικούς στόχους (ιδεολογικούς — προπαγανδιστικούς). Πρβλ. τη σημ. 21 (στο τέλος), πιο πάνω. Βλ. και **Μανωλεδάκη**, Τροποποιήσεις, μεταρρύθμιση και ιδεολογικός αποχρωματισμός του Ειδικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα, Δίκαιο και Πολιτική, τ. 1, 1982, σ. 22 επ. (σ. 30 επ., ιδίως σ. 36 επ.).

28. Βλ. π.χ. τον α.ν. 86/1967 που θεωρείται ένας από τους σκληρότερους για τους εργοδότες εργασιακούς ποινικούς νόμους: **Μανωλεδάκης**, Ιστορική εισαγωγή στο ελληνικό εργασιακό ποινικό δίκαιο, Δίκαιο και Πολιτική, τ. 3, 1982, σ. 83. Για τη φιλεργατική ιδεολογία στην περίοδο της δικτατορίας Ι. Μεταξά βλ. **Κ. Βεργόπουλου**, Εθνισμός και οικονομική ανάπτυξη, 1978, σ. 152-153.

29. Βλ. **Μ. Miaille**, Το κράτος του δικαίου, ελλην. μετ. Μ. Παπαγιαννάκη, 1983 «Παρατηρητής» σ. 145 επ.

29. Πρβλ. **Κ. Dambassina-Kamara**, Le régime du «4 aout 1936» en Grèce, 1983, σ. 94-95.

30. Πρβλ. **Μανωλεδάκη**, Τροποποιήσεις, μεταρρύθμιση και ιδεολογικός αποχρωματισμός του Ειδικού Μέρους ΠΚ, ό.α.π., σ. 40.

31. Πρβλ. **Henrici**, ό.π. σ. 29 επ.

32. Βλ. μεταξύ άλλων **Καρκατσούλη**, ό.π. σ. 975-976. Πρβλ. και τις απόψεις του Durkheim που εκθέτει ο **Δασκαλάκης** Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, 1985, σ. 48. Πβλ. **Πανούση**, ό.π., σ. 217.

33. Τη βασική αυτή αρχή της διαλεκτικής, ότι η γενικότητα περιέχεται στη μερικήτητα και οι δυό τους στην ατομικότητα (βλ. **Hegel**, Wissenschaft der Logik, II., Werke in zwanzig Bänden, 6, έκδ. Suhrkamp, 1972, σ. 273 επ., σ. 280 επ., σ. 296 επ.) παραβλέπουν όσοι, κρίνοντας τη διαλεκτική θεωρία για την ποινή (που ακολουθούν οι συγγραφείς της σημ. 18 πιο πάνω), περιορίζουν **στατικά** το σκοπό της κατάγνωσης (επιμέτρησης) της ποινής στην ανταπόδοση **μόνο**: έτσι: **Α. Ψαρούδα-Μπενάκη**, Η επιμέτρηση της ποινής κατά το άρθρο 79 ΠΚ και οι σκοποί της ποινής, στο έργο «ΜΝΗΜΗ Ν. Χωραφά, Η. Γάφου, Κ. Γαρδίκας», τ. Α', 1986, σ. 229 επ. (σ. 238-239). **Α. Γιαννόπουλος**, Επιμέτρηση της ποινής και γενική πρόληψη, Ποιν. Χρον. ΛΔ' (1984), σ. 767 επ. (σ. 777). Η κύρια βέβαια, λειτουργία της ποινής στο στάδιο της κατάγνωσης (επιβολής - επιμέτρησης) είναι η **ανταποδοτική**: ωστόσο σ' αυτή τη «συγκεκριμενοποίηση» της ποινής περιέχεται και η αφηρημένη όψη της έννοιάς της, άρα και στη λειτουργικότητα της «συγκεκριμενοποίησης» περιέχεται η λειτουργικότητα της αφηρημένης όψης της ποινής (η γενική πρόληψη). «Das Besondere hat die Allgemeinheit in ihm selbst als sein Wesen». (**Hegel**, ό.α.π., σ. 283). Η «ανταπόδοση» περιέχει λοιπόν στην ουσία της και το **γενικό φρονιματισμό** (τη γενική πρόληψη)! Τούτο είχα τονίσει στη Γενική θεωρία του ποινικού

δικαίου, τ. Β', σ. 203: «Στο μέτρο βέβαια που η ... συγκεκριμένη εννοιολογική όψη περιέχει και τη γενική-αφηρημένη, η ανταπόδοση περιέχει μέσα της και το στοιχείο της γενικής πρόληψης».

Εκείνο που δεν πρέπει να κάνει ο δικαστής είναι, πέρα από την περιεχόμενη στην ανταπόδοση γενική πρόληψη, να ξαναυπολογίσει — επιπρόσθετα — το στοιχείο τούτο (της γενικής πρόληψης) στην επιμέτρηση της συγκεκριμένης ποινής: Να επιβάλλει δηλαδή ποινές για παραδειγματισμό — με κριτήριο τον παραδειγματισμό. Κάτι τέτοιο θα ήταν εξάλλου αντίθετο στο αρ. 2 §1 Συντ. για την προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Έτσι και Bemmman, ό.α.π., Strafverteidiger 12/1988, σ. 550.

34. Δεν πρέπει συνεπώς κι εδώ, κατά την έκτιση της ποινής να λαμβάνονται υπόψη κριτήρια ανταποδοτικά ή γενικού φρονηματοισμού (βλ. την προηγούμενη σημ.) Πρβλ. και Bemmman, Festschrift f. Bockelmann, ό.α.π. σ. 895.

35. Βλ. αντί άλλων Κ.Δ. Σπινέλλη, ό.π. σ. 70.

36. Πρβλ. Πανούση, ό.π., σ. 214 επ. Γίνεται συνήθως λόγος και για «βελτίωση» «επανακοινωνικοποίηση» (Σπινέλλη, ό.π. σ. 71), «επαναπροσαρμογή» (Πανούσης) του δράστη με την έκτιση της ποινής του. Νομίζω ότι πρόκειται για ωραιοποίηση και υπερβολή της νομικής ιδεολογίας χωρίς εμπειρικό αντίκρισμα (= επαλήθευση) στην πραγματικότητα. Η έκτιση μπορεί να παραδειγματίσει (φρονηματίσει) το δράστη για το μέλλον. Και σε τούτο εξαντλείται η λειτουργικότητα της καταστολής σ' αυτό το στάδιο. Η «βελτίωση» είναι άκρως επικίνδυνη επιδίωξη, όπως ιστορικά αποδειχνεται (πρβλ. R. -P. Callies, ό.π. σ. 37), αν συνδυαστεί με ολοκληρωτικές αντιλήψεις των «αναμορφωτών», αλλά και αντισυνταγματική όταν συνίσταται σε υποχρεωτική αγωγή ενηλίκων (αρ. 5 Συντ.). Με τις σημερινές συνθήκες των φυλακών μας είναι βέβαια και ανέφικτη. Μάλλον η χειροτέρευση πρέπει να αναμένεται και όχι η βελτίωση του καταδίκου. Πρβλ. J. Baumann, Beschränkung des Lebensstandards anstatt kurzfristiger Freiheitsstrafe, 1968, σ. 16 επ.: «Man hat einmal gesagt, unsere Gefängnisse seien die hohe Schule des Verbrechens. So falsch ist das leider nicht» (σ. 19.) Όσο για την «επανακοινωνικοποίηση», «επαναπροσαρμογή», «επανεναξηση», αυτές προϋποθέτουν προηγούμενη (πριν από την έκτιση της ποινής) κοινωνικοποίηση, προσαρμογή και ένταξη του δράστη πράγμα που κατά κανόνα δεν συμβαίνει με τα «περιθωριακά» άτομα, τα οποία και συνήθως, εκτίουν τελικά στερητικές της ελευθερίας ποινές. Αν «επανεναχθούν» εκεί όπου ήσαν, αλλοίμονό τους! Αν πάλι πρόκειται για κατάδικο που ήταν ενταγμένος στο κοινωνικό σύστημα (λ.χ. έμπορος, επιχειρηματίας κλπ) αυτός δεν έχει βέβαια ανάγκη επανεναξησης, αφού έτσι κι αλλιώς, όταν αποφυλακιστεί, θα ξαναγυρίσει στο περιβάλλον του. Πρβλ. και G. Bemmman, Kriminalität und Gesellschaft, Zeitschrift der Fernuniversität (Con-Tacte) 1/88.

37. Πιο σωστός μου φαίνεται ο όρος «ατομική πρόληψη» που χρησιμοποιεί η Σπινέλλη, ό.π. σ. 70. Επεκράτησε ωστόσο ο όρος «ειδική πρόληψη».

38. Διαλεκτική σύλληψη της λειτουργίας της ποινής (dialektische Vereinigungstheorie), διαφορετική ωστόσο από την εδώ υποστηριζόμενη, ακολουθεί ο Roxin, Sinn und Grenzen staatlicher Strafe, στο έργο του Strafrechtliche Grundlagenprobleme, 1973, σ. 28.

39. Αν η εξουσία πέρα από καταπίεση «παράγει και λόγο», όπως λέει ο Φουκώ, Εξουσία, γνώση και ηθική, ελλην. μετάφρ. Ζ. Σαρίκα, 1987, σ. 21, ας είναι τουλάχιστον ο λόγος αυτός «ορθός»!

40. Πρβλ. **Hassemer /Lüderssen/Naucke**, (Naucke), ό.π., σ. 5.
41. Πρβλ. **Μανωλεδάκη**, Τροποποιήσεις, μεταρρύθμιση και ιδεολογικός αποχρωματισμός του Ειδικού Μέρους ΠΚ., ό.π. σ. 39.
42. Βλ. **Πλατόνοφ**, κλπ. Διαλεκτική της ζωντανής φύσης, ελλην. μετάφρ. 1965, σ. 347.
43. Πβλ. **Naucke**, ό.α.π., σ. 25 για την, περιορισμένη έστω και «μη γνήσια», απεγκληματοποίηση στη Δυτική Γερμανία σε ορισμένα πεδία. Για τη διάκριση σε «γνήσια» και «μη γνήσια» απεγκληματοποίηση θα γίνει λόγος πιο κάτω (σημ. 60).
44. «C'est une expérience éternelle que tout homme qui a du rouvoir est porté à en abuser» (**Montesquieu**, De l'esprit des lois, 1748, βιβλ. XI, κεφ. IV). Αναφέρεται και από τον **Αρ. Μάνεση**, Αι εγγυήσεις τηρήσεως του Συντάγματος II, 1961-1965, σ. 356 σημ. 7.
45. Αν αναλογιστούμε ότι υπάρχει έτσι κι αλλιώς νομοθετικός πληθωρισμός (βλ. **Β. Σκουρή**, Η κρίση της νομοθετικής λειτουργίας, 1987, σ. 13 επ.), αντιλαμβανόμαστε την έκταση αυτής της από «κεκτημένη ταχύτητα» θεσπισμένης ποινικής καταστολής βλ. και **Ν. Κουράκη**, Η «αποκλιμάκωση» της ποινικής καταστολής, στο έργο «ΜΝΗΜΗ Ν. Χωραφά, Η. Γάφου, Κ. Γαρδίκας», τ. Β', 1986, σ. 153 επ. (σ. 156-157).
46. Βλ. **Μανωλεδάκη**, Η εύκολη λύση της ποινής, εφημερίδα «ΤΑ ΝΕΑ» της 21.11.1986.
47. Βλ. σχετικά **Μανωλεδάκη**, Το άρθρο 7 του Συντάγματος και οι ποινικοί νόμοι, Ποιν. Χρον. ΛΓ' (1983), σ. 865 επ. (σ. 869 επ., σ. 873 επ.).
48. Η ποινή πρέπει να αποτελεί το έσχατο καταφύγιο (ultimum refugium, ultimum remedium, ultima ratio) της έννομης τάξης στον αγώνα της κατά του αδικού: **Κουράκης** ό.α.π., σ. 153. Η, αλλιώς, την «τελευταία γραμμή άμυνας της έννομης τάξης», **H. Schultz**, Abschied vom Strafrecht; ZStW 1980, σ. 611 επ., (σ. 626). Παραπέμπεται και απο τον **Κουράκη** ό.α.π. σ. 159.
49. **Μανωλεδάκης**, Τροποποιήσεις κλπ. ό.α.π., σ. 37-38. Ο **ίδιος**, Γενική θεωρία του ποινικού δικαίου, τ. Α' 1976, σ. 31 επ., τ. Γ', 1981, σ. 14 επ.
50. Την εμπειρική επαλήθευση στον αντικειμενικό κοινωνικό χώρο (= υλικότητα) κατά την εξατομίκευση των εννόμων αγαθών και της προσβολής τους, ως στοιχειώδες αίτημα ενός κοινωνιολογικά προσανατολισμένου ποινικού δικαίου απαλλαγμένου από ιδεοκρατικές κατασκευές και νοθεύσεις, υποστηρίζει και ο **Naucke**, ό.α.π.,σ. 24: «Das begriffliche Mittel, das die sozialwissenschaftlich abgesicherte Forderung nach Entkriminalisierung in vielen Bereichen tragen muss, ist ein eng gefasster Begriff des strafrechtlich zu schützenden Rechtsgutes. Dieses Gut muss handfest sein, anfassbar gleichsam, jedenfalls empirisch messbar, und befreit von allem "Ideellen". Der Schaden an einem solchen Gut muss ausdrückbar sein in Lebens-, Leibes-oder Vermögensschaden».
51. Πρβλ. της εϋστοχες παρατηρήσεις της **Μ. Καϊάφα Γκμπάντι**, Έννοια και προβληματική των κοινών επικινδυνων εγκλημάτων, 1987, σ. 33 επ.: «Σήμερα γίνεται γενικά αποδεκτό, ότι η τυποποίηση μορφών προσβολής των εννόμων αγαθών, που χαρακτηρίζονται ως διακινδύνευση και όχι ως βλάβη τους, αποτελεί παροχή ποινικής προστασίας γι' αυτά σ' έναν έντονο περιορισμό του ελεύθερου χώρου δράσης των πολιτών...».
52. Για να λειτουργήσει το **έννομο αγαθό** ως κεντρικός πυρήνας κάθε μη - ολοκληρωτικού ποινικού συστήματος θα πρέπει να του δοθεί το πραγματοκρατικό

περιεχόμενο που αναφέρεται στην παραπάνω σημ. 50. Για την εννοιολογική παραχάραξη του εννόμου αγαθού στην εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία βλ. **R. Sina**, Die Dogmengeschichte des strafrechtlichen Begriffs "Rechtsut", 1962, σ. 70 επ. σ. 74 επ., σ. 79 επ., σ. 84 επ. (σ. 78): «So wurde die empirisch - naturalistische Krankheit am materiellen Rechtsgutsbegriff dadurch geheilt, dass man den materiellen Rechtsgutsbefriff ganz beseitigte, ein von den einen "Vergeistigung", von den anderen "Verflüchtigung" des Rechtsqutes "in einen inhaltlosen Namen" genannter Prozess". — Οπωσδήποτε πάντως η φιλελεύθερη αφετηρία και λειτουργία του εννόμου αγαθού είναι δεδομένη, έτσι ώστε να απαιτείται είτε ο περιορισμός του είτε η εννοιολογική νόθευσή του, προκειμένου να επιτευχθεί η μετάβαση σε ένα **ολοκληρωτικό** ποινικό σύστημα. Πρβλ. **P. Sina**, ό.π., σ. 89: «Die Dogmengeschichte hat gezeigt, dass von den Freiheitlichen Gedanken der Aufklärung eine direkte Linie zum Begriff des Rechtsgutes führte», και σ. 90: «Der liberale Gehalt des Rechtsgutes ist also durchaus aktuell, er ist einer der wichtigsten Aspekte des Rechtsgutsbegriffes überhaupt» (η υπογράμμιση του ίδιου). Πρβλ. ακόμα **H. Rauch**, Die Klassische Strafrechtslehre in ihrer politischen Bedeutung, 1936, σ. 43 επ. Επίσης **I. Παπακυριακόπουλου**, εισαγωγή εις το σύγχρονον δόγμα του ποινικού δικαίου, 1947, σ. 21 επ., σ. 38 επ., σ. 47 επ., σ. 63 επ.

53. Πρβλ. **Arthur Kaufmann**, Η συνείδηση του αδίκου απο τον μη νομικό, ελλην. μετάφρ. **I. Γιαννίδη**, 1982, σ. 6. — Σχετικά με τη γνώση των παραβατών στα οικονομικά εγκλήματα βλ. **N. Κουράκη**, Τα οικονομικά εγκλήματα 1982, σ. 174 επ.

54. Πρβλ. **Kaufmann**, ό.α.π. σ. 21 επ., **Λ. Κοτσαλή**, Γνώση και άγνοια του αδίκου, 1985, σ. 90 επ.

55. Με την έννοια ότι δεν μπορούσε να τη φανταστεί, αν και κινούνταν μέσα στα πλαίσια της απαιτητής αξιοποίησης από αυτόν των μέσων διάγνωσης του αδικού· βλ. για το θέμα αυτό **Λ. Κοτσαλή**, ό.α.π., σ. 196 επ.

56. Πρβλ. **Σκουρή**, ό.π. σ. 17: «Τα περιθώρια της ιδιωτικής και κοινωνικής αυτονομίας στενεύουν διαρκώς και κινδυνεύουν σήμερα με ολοσχερή εξαφάνιση».

57. **Μανωλεδάκης**, Τροποποιήσεις κλ., ό.α.π., σ. 38.

58. Πρβλ. ανάλογες σκέψεις στους **Παρασκευόπουλο**, Η διαπαιδαγώγηση ως προβληματικός στόχος των στερητικών της ελευθερίας μέσων του ποινικού δικαίου των ανηλίκων, ΝοΒ 1988, σ. 732 επ. (σ. 736), **Κουράκη**, ό.α.π., σ. 158.

59. Μέσω της λειτουργίας των **ποινικά στιγματισμένων** «αντιφρονούντων» ως «εσωτερικού εχθρού» που προσβάλλει τις «αιώνιες αξίες»· Πρβλ. **πανούση**, ό.π., σ. 217.

60. Ως «απεγκληματοποίηση» (Entkriminalisierung) εννοούμε τόσο τη **γνήσια**, που σημαίνει εξάλειψη κάθε κύρωσης για τη συγκεκριμένη πράξη, όσο και τη **μη-γνήσια**, που σημαίνει αντικατάσταση της **ποινήs** με άλλου είδους κυρώσεις (διοικητικές, αστικές)· βλ. σχετικά **Naucke**, ό.α.π., σ. 24.

61. Βλ. τη Στατιστική Επετηρίδα της Ελλάδος 1986, (VII 13), σ. 143, για τα έτη 1981-1985.

62. Δεν είναι τυχαίο ίσως το γεγονός ότι τα τελευταία τρία χρόνια η συντριπτική πλειοψηφία των αποφάσεων του Αρείου Πάγου σχετικά με αγορονομικά αδικήματα ήσαν αναιρετικές αποφάσεις.

63. Βλ. σχετικά **Αν. Τάχου**, Δίκαιο προστασίας του περιβάλλοντος, 1987, σ. 121-125.

64. Όπως έγινε στη Δυτική Γερμανία (κεφ. 28 του Ειδικού Μέρους, §§ 324 επ. StGB).

65. Βλ. **Κ. Βουγιούκα**, Το Ποινικόν Δίκαιον των Ειδικών Ποινικών Νόμων, τ. Β', β', 1970, σ. 35.

66. **Βουγιούκας**, ό.α.π.

67. Βλ. **Σ. Δασκαλόπουλου**, Η ποινική υπόσταση του εγκλήματος της λαθρεμπορίας και το πρόβλημα της συνταγματικότητας του αρ. 100 § 1 περ. Β' ν. 1165/1918, Ποιν. Χρον. ΛΣΤ(1986), σ. 23 επ.

68. Βλ. την εισήγηση **Ι. Μανωλεδάκη** σχετικά με την τροποποίηση του Ποινικού Κώδικα, Πρακτικά 10ου Συνεδρίου των Δικηγορικών Συλλόγων (25-29/6/1982), 1983, σ. 395 επ.